
Natya Shastra Chapter 29

నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయః ౨౯ తతాతోద్యవిధానమ్

Document Information

Text title : naaTyashaastra adhyaaya 29 tataatodyavidhaanaM

File name : natya29.itx

Category : nATyashAstra, major_works, bhārata

Location : doc_z_misc_major_works

Author : Sage Bharata

Transliterated by : Sowmya Krishnapur krsowmya at yahoo.com

Proofread by : Sowmya Krishnapur krsowmya at yahoo.com

Latest update : October 29. 2008

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

నాట్యశాస్త్రమ్ అధ్యాయః ౨౯ తతాతోద్యవిధానమ్

॥ శ్రీరస్తు ॥

భరతమునిప్రణీతం నాట్యశాస్త్రమ్
అథ ఏకోనత్రిశత్తమోఽధ్యాయః

షడ్జోదీచ్యవతీ చైవ షడ్జమధ్యా తథైవ చ ।
మధ్యపఞ్చమబాహుల్యాత్ కార్యా శ్చృఙ్గారహాస్యయోః ॥ ౧॥

షాడ్జీ త్వధార్భీ చైవ స్వస్వరాంశపరిగ్రహాత్ ।
వీరరాద్రాద్భుతేష్వేతే ప్రయోజ్యే గానయోక్తుభిః ॥ ౨॥

నిషాదేఽంశే తు నైషాదీ గాన్ధారే షడ్జకైశికీ ।
కరుణే తు రసే కార్యా జాతిగానవిశారదైః ॥ ౩॥

ధైవతీ ధైవతాంశే తు బీభత్సే సభయానకే ।
ద్రువావిధానే కర్తవ్యా జాతిర్గానే ప్రయత్నతః ।
రసం కార్యమవస్థాం చ జ్ఞాత్వా యోజ్యా ప్రయోక్తుభిః ।
షడ్జగ్రామాశ్రితా హ్యేతాః ప్రయోజ్యా జాతయో బుధైః ॥ ౪॥

అతః పరం ప్రవక్ష్యామి మధ్యమగ్రామసంశ్రయాః ।
గాన్ధారీరక్తగాన్ధార్యో గాన్ధారాంశోపపత్తితః ।
కరుణే తు రసే కార్యే నిషాదేఽంశే తథైవ చ ॥ ౫॥

మధ్యమా పఞ్చమీ చైవ నన్దయస్తీ తథైవ చ ।
గాన్ధారపఞ్చమీ చైవ మధ్యమోదీచ్యవా తథా ।
మధ్యమపఞ్చమబాహుల్యాత్ కార్యాః శ్చృఙ్గారహాస్యయోః ॥ ౬॥

కార్మారపీ తథా చాస్త్రి గాన్ధారోదీచ్యవా తథా ।
వీరే రాద్రేఽద్భుతే కార్యాః షడ్జర్షభాంశయోజితాః ।
కైశికీ ధైవతాంశే తు బీభత్సే సభయానకే ॥ ౭॥

ఏకైవ షడ్జమధ్యా జ్ఞేయా సర్వరససంశ్రయా జాతిః ।

తస్యాస్వంశాః సర్వే స్వరాస్తు విహితాః ప్రయోగవిధౌ ॥ ౮ ॥

యో యదా బలవాన్ యస్మిన్ స్వరో జాతిసమాశ్రయాత్ ।
తత్ప్రవృత్తం రసే కార్యం గానం గేయే ప్రయోక్తుభిః ॥ ౯ ॥

మధ్యపఞ్చమభూయిష్ఠం గానం శృంగారహాస్యయోః ।
షడ్జర్ణభప్రాయకృతం వీరరాద్రాద్భుతేషు చ ॥ ౧౦ ॥

గాఢారః సప్తమశ్చాయం కరుణే గానమిష్యతే ।
తథా ధైవతభూయిష్ఠం బీభత్సే సభయానకే ॥ ౧౧ ॥

ఏతేషు షడ్జమధ్యా విజ్ఞేయాఖిలరసాశ్రయా జాతిః ।
తస్యాస్వంశాః సర్వే స్వరాశ్చ విహితాః ప్రయోగవిధౌ ॥ ౧౨ ॥

సర్వేష్యంశేషు రసా నియమవిధానేన సమ్ప్రయోక్తవ్యాః ।
కాకల్యన్తరవిహితా విశేషయుక్తాస్తు బలవన్తః ।
ఏవమేతా బుధైరేయా జాతయో నాట్యసంశ్రయాః ॥ ౧౩ ॥

పాఠ్యప్రయోగవిహితాన్ స్వరాంశ్చాపి నిబోధత ।
హాస్యశృంగారయోః కార్యే స్వరో మధ్యమపఞ్చమౌ ।
షడ్జర్ణభౌ చ కర్తవ్యౌ వీరరాద్రాద్భుతేష్యథ ॥

గాఢారశ్చ నిషాదశ్చ కర్తవ్యౌ కరుణే రసే ।
ధైవతశ్చ ప్రయోగజ్ఞైర్బీభత్సే సభయానకే ॥

అత ఉర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి వర్ణాలఙ్కారలక్షణమ్ ।
ఆరోహీ చావరోహీ చ స్థాయిసఞ్చారిణౌ తథా ।
వర్ణాశ్చత్వార ఏవైతే హ్యలఙ్కారాస్తదాశ్రయాః ॥ ౧౪ ॥

ఆరోహన్తి స్వరా యత్రారోహీతి స తు సంజ్ఞితః ।
యత్ర చైవావరోహన్తి సోఽవరోహీ ప్రకీర్తితః ॥ ౧౫ ॥

స్థిరాః స్వరాః సమా యత్ర స్థాయీ వర్ణః స ఉచ్యతే ।
సఞ్చారన్తి స్వరా యత్ర స సఞ్చారితి కీర్తితః ॥ ౧౬ ॥

శారీరస్వరసమ్భూతాస్త్రస్థానగుణగోచరాః ।
చత్వారో లక్షణోపేతా వర్ణాస్తత్ర ప్రకీర్తితాః ॥ ౧౭ ॥

ఏవం లక్షణసంయుక్తం యదా వర్ణోఽనుకర్షతి ।

తదా వర్ణస్య నిష్పత్తిరేయో స్వరసముద్భవా ॥ ౧౮ ॥

ఏతే వర్ణాస్తు విజ్ఞేయాశ్చత్వారో గీతయోజకాః ।

ఏతాన్ సమాశ్రితాన్ సమ్యగలక్ష్కారాన్ నిబోధత ॥ ౧౯ ॥

ప్రసన్నాదిః ప్రసన్నాత్తః ప్రసన్నాద్యస్త ఏవ చ ।

ప్రసన్నమధ్యశ్చ తథా క్రమరేచిత ఏవ చ ।

ప్రస్తారశ్చ ప్రసాదశ్చ సప్తైతే స్థాయివర్ణగాః ॥ ౨౦ ॥

అథ సజ్ఞాపరిజాన్ భూయః కీర్త్యమానాన్నిబోధత ।

మన్యస్తథా ప్రసన్నాదిః ప్రేక్షితో బిన్దురేవ చ ।

సన్నివృత్తః ప్రవృత్తశ్చ రేచితః కమిపతః సమః ॥ ౨౧ ॥

కుహరశ్చైవ వేణుశ్చ రఞ్చితో హ్యవలోకితః ।

ఆవర్తకః పరావృత్తః సజ్ఞాపరిణ్యశ్చతుర్దశ ॥ ౨౨ ॥

నిష్కర్షోభ్యుచయశ్చైవ హాసితో బిన్దురేవ చ ।

ప్రేక్షితోలితస్తథాక్షిప్తో విస్తీర్ణోద్ధటితస్తథా ॥ ౨౩ ॥

హౌదమానః సమ్ప్రదానః సన్నిః ప్రచ్ఛాదనస్తథా ।

ప్రసన్నాదిః ప్రసన్నాత్త ఇత్యారోహే త్రయోదశ ॥ ౨౪ ॥

విధూతశ్చ త్రివర్ణశ్చ తథోద్వాహిత ఏవ చ ।

ఉద్గీతశ్చ తథా వేణిర్విజ్ఞేయా హ్యవరోహిణః ॥ ౨౫ ॥

సప్తరూపగతా జ్ఞేయా అలక్ష్కారా బుధైస్త్విమే ।

నైతే సర్వే ధ్రువాస్విష్టాః శ్రుతివర్ణప్రకర్షణాత్ ॥ ౨౬ ॥

న హి వర్ణప్రకర్షస్తు ధ్రువాణాం సిద్ధిరిష్యతే ।

శ్యేనో వాప్యథవా బిన్దుర్యే చాన్యేతి ప్రకర్షణః ॥ ౨౭ ॥

తే ధ్రువాణాం ప్రయోగేషు న కార్యాః స్వప్రమాణతః ।

తద్ధ్రువాణాం ప్రయోగే తు కార్యా హ్యరోహిణః స్వరాః ॥ ౨౮ ॥

యస్మాదర్థానురూపా హి ధ్రువా కార్యార్థదర్శికా ।

వర్ణానాం తు పునః కార్యం కృతత్వం పదసంశ్రయమ్ ॥ ౨౯ ॥

యే౭త్ర ప్రయోగే గచ్ఛన్తి తాంశ్చ వర్ణాన్ నిబోధత ।

ప్రసన్నాదిః ప్రసన్నాత్తః ప్రసన్నాద్యస్త ఏవ చ ॥ ౩౦ ॥

ప్రసన్నమధ్యమశ్చైవ బిన్దుః కమ్పితరేచితౌ ।
 తారశ్చైవ హి మన్దశ్చ తథా తారతరః పునః ।
 ప్రేక్షోలితస్తారమన్దో మన్దతారః సమస్తథా ॥ ౩౦ ॥
 సన్నివృత్తః ప్రవృత్తశ్చ ప్రసాదోఽపాఙ్గ ఏవ చ ।
 ఊర్మిః ప్రేక్షోఽవలోకశ్చ ఇత్యేతే సర్వవర్ణగాః ॥ ౩౧ ॥
 స్థాయివర్ణాదృతే చైషాం సమ్భ్రువణ్యమి లక్షణమ్ ।
 క్రమశో దీపితో యః స్యాత్ ప్రసన్నాదిః స కథ్యతే ॥ ౩౩ ॥
 వ్యస్తోచ్చారిత ఏవైష ప్రసన్నాన్తో విధీయతే ।
 ఆద్యక్షయోః ప్రసన్నత్వాత్ ప్రసన్నాద్యక్ష ఇష్యతే ॥ ౩౪ ॥
 ప్రసన్నమధ్యో మధ్యే తు ప్రసన్నత్వాదుదాహృతః ।
 సర్వసామ్యాత్ సమో జ్ఞేయః స్థితస్త్యైకస్వరోఽపి యః ॥ ౩౫ ॥
 ఆదిమధ్యలయో యత్ర స చోర్మిరితి సంజ్ఞతః ।
 శ్రుతయోఽన్యాద్ ద్వితీయస్య మృదుమధ్యాయతాః స్వరాః ॥ ౩౬ ॥
 ఆయతత్వం భవేన్నీచే మృదుత్వం తు విపర్యయే ।
 స్వే స్వరే మధ్యమత్వం చ మృదుమధ్యమయోస్తథా ।
 దీప్తాయతే కరుణానాం శ్రుతీనామేష నిశ్చయః ॥ ౩౭ ॥
 బిన్దురేకకలో జ్ఞేయః కమ్పితశ్చ కలాద్వయమ్ ।
 గతాగతప్రవృత్తో యః స ప్రేక్షోలిత ఇష్యతే ॥ ౩౮ ॥
 యస్తు కణ్ఠే స్వరోఽధః స్యాత్ స తు తారః ప్రకీర్తితః ।
 ఉరోగతస్తథా మన్దో మూర్ధ్ని తారతరస్తథా ॥ ౩౯ ॥
 క్రమాగతస్తు యస్తారః షష్ఠః పఞ్చమ ఏవ వా ।
 తారమన్దప్రసన్నస్తు జ్ఞేయో మన్దగతః స చ ॥ ౪౦ ॥
 లఙ్ఘియత్వా పరాన్ మన్ద్యాత్ పరాం తారగతిం గతః ।
 మన్దతారప్రసన్నస్తు విజ్ఞేయో హ్యవరోహణాత్ ॥ ౪౧ ॥
 ప్రసన్నాక్షః స్వరో యత్ర ప్రసాదః స తు సంజ్ఞతః ।
 అపాఙ్గిస్తు విజ్ఞేయః స్వరాణామథ సఞ్చారాత్ ॥ ౪౨ ॥
 రేచితః శిరసి జ్ఞేయః కమ్పితం తు కలాత్రయమ్ ।
 కణ్ఠే నిరుద్ధపవనః కుహరో నామ జాయతే ॥ ౪౩ ॥

ఏవమేతే త్వలక్ష్కారా విజ్ఞేయా వర్ణసంశ్రయాః ।
 అథ గీతిః ప్రవక్ష్యామి ఛందోఽక్షరసమన్వితాః ॥ ౪౪॥
 శశినా రహితేవ నిశా విజలేవ నదీ లతా విపుషేషా ।
 అవిభూషితేవ చ స్త్రీ గీతిరలక్ష్కారహీనా స్యాత్ ॥ ౪౫॥
 ప్రథమా మాగధీ జ్ఞేయా ద్వితీయా చార్ధమాగధీ ।
 సమ్భావితా తృతీయా తు చతుర్థీ పృథులా స్మృతా ॥ ౪౬॥
 త్రినివృత్తప్రగీతా యా గీతిః సా మాగధీ స్మృతా ।
 అర్ధతః సన్నివృత్తా చ విజ్ఞేయా హ్యర్ధమాగధీ ॥ ౪౭॥
 సమ్భావితా చ విజ్ఞేయా గుర్వక్షరసమన్వితా ।
 పృథులాఖ్యా చ విజ్ఞేయా నిత్యం లఘుక్షరాన్వితా ॥ ౪౮॥
 ఏతాస్తు గీతయో జ్ఞేయా ధ్రువాయోగం వినైవ హి ।
 గాన్ధర్వ ఏవ యోజ్యాస్తు నిత్యం గానప్రయోక్తుభిః ॥ ౪౯॥
 గీతయో గదితాః సమ్యగ్ ధాతుంశ్చైవ నిబోధత ।
 విస్తారః కరణశ్చ స్యాదావిధో వ్యజ్ఞానస్తథా ।
 చత్వారో ధాతవో జ్ఞేయా వాదిత్రకరణాశ్రయాః ॥ ౫౦॥
 సజ్ఞాతజోఽథ సమవాయజశ్చ విస్తారజోఽనుబన్ధకృతః ।
 జ్ఞేతశ్చతుష్పృకారో ధాతుర్విస్తారసంజ్ఞశ్చ ॥ ౫౧॥
 విధయస్తు స్మృతాస్తస్య పూర్వం విస్తార ఏవ చ ।
 సజ్ఞాతసమవాయౌ తు విజ్ఞేయౌ తౌ ద్వితీకౌ ॥ ౫౨॥
 పూర్వశ్చతుర్విధస్తత్ర పశ్చిమోఽష్టవిధః స్మృతః ।
 కరణానాం విశేషేణ విజ్ఞేయౌ తౌ పృథక్ పృథక్ ॥ ౫౩॥
 అథశ్చోర్ధ్వం చ విజ్ఞేయావధరోత్తరజౌ స్వరౌ ।
 సజ్ఞాతజో విధిస్తేష విజ్ఞేయో వాదనం ప్రతి ॥ ౫౪॥
 ద్వీరుత్తరో ద్వీరధరస్త్వధరాదిశ్చోత్తరావసానశ్చ ।
 జ్ఞేయస్తథోత్తరాదిః పునరప్యధరావసానశ్చ ॥ ౫౫॥
 సమవాయజస్తథా స్యాత్ త్రిరుత్తరస్త్రిరధరశ్చ విజ్ఞేయః ।
 ద్వీరధరోత్తరాధరాన్తో ద్వీరధరశ్చోత్తరవిరామశ్చ ॥ ౫౬॥

ఉత్తరముఖో ద్వీరధరో ద్వీరుత్తరావసానశ్చ ।
 మధ్యోత్తరో ద్వీరధరో ద్వీరుత్తరోఽప్యధరమధ్యశ్చ ॥ ౫౭॥
 అనుబంధస్తు జ్ఞేయో వ్యాససమాసాచ్చ నియతమేషాం హి ।
 ఏవం చతుర్దశవిధో విస్తారో ధాతురాఖ్యాతః ॥ ౫౮॥
 రిభితోచ్చయసీరిభితో హ్రోదస్తు తథానుబంధః స్యాత్ ।
 పఞ్చవిధో విజ్ఞేయో వీణావాద్యే కరణధాతుః ॥ ౫౯॥
 త్రికపఞ్చసప్తనవకైర్యథాక్రమం సంయుతో భవేద్వాద్యే ।
 సర్వైరనుబంధకృతైర్గుర్వస్తః స్యాత్ కరణధాతుః ॥ ౬౦॥
 షేపః ప్లుతోఽతిపాతోఽతికీర్ణమనుబంధసంజ్ఞితశ్చైవ ।
 ఆవిధో విష్టో యో ధాతుర్వై పఞ్చవిధ ఏవ ॥ ౬౧॥
 ద్వీత్రిచతుష్కనవకైః ప్రహారైః క్రమశః కృతైః ।
 ఆవిధధాతుర్విజ్ఞేయః సానుబంధవిభూషితః ॥ ౬౨॥
 వ్యంజనధాతోః పుష్పం కలతలనిష్కృటితం తథోద్ధృష్టమ్ ।
 రేఫోఽనుబంధసంజ్ఞోఽనుస్వనితం బిన్దురవమృష్టమ్ ॥ ౬౩॥
 కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠసంయుక్తం పుష్పమిత్యభిసంజ్ఞితమ్ ।
 అఙ్గుష్ఠాభ్యాం సమం తస్మ్యైః స్పర్శనం యత్ కలం తు తత్ ॥ ౬౪॥
 వామేన పీడనం కృత్వా దక్షిణేనాహతిస్తలే ।
 సవ్యాఙ్గుష్ఠప్రహారస్తు నిష్కృటితమిహోచ్యతే ॥ ౬౫॥
 ప్రహారో వామతర్జన్యా ఉద్ధృష్టమితి సంజ్ఞితమ్ ।
 సర్వాఙ్గులినమాక్షేపో రేఫ ఇత్యభిసంజ్ఞితః । ౬౬॥
 తలస్థానేఽధస్తస్త్రిణామనుస్వనితముచ్యతే ।
 గుర్వక్షరకృతా తస్మి బిన్దురిత్యభిసంజ్ఞితః ॥ ౬౭॥
 కనిష్ఠాఙ్గుష్ఠకాభ్యాం తు దక్షిణాభ్యామధోముఖమ్ ।
 తస్మిన్ త్రిప్రహారం చాప్యవమృష్టం ప్రకీర్తితమ్ ॥ ౬౮॥
 వ్యాససమాసాదేషామనుబంధః సార్వధాతుకో జ్ఞేయః ।
 ఇతి దశవిధః ప్రయోజ్యో వీణాయాం వ్యంజనో ధాతుః ॥ ౬౯॥
 ఇత్యేతే ధాతవః ప్రోక్తాశ్చత్వారో లక్షణాన్వితాః ।

తిస్సణామపి వృత్తీనాం యేషు వాద్యం ప్రతిష్ఠితమ్ || ౭౦||

తిస్రస్తు వృత్తయశ్చిత్రాదక్షిణావృత్తిసంజ్ఞతాః |

వాద్యగీతోభయగుణా నిర్దిష్టాస్తా యథాక్రమమ్ || ౭౧||

తిస్రో గీతివృత్తయః ప్రాధాన్యేన గ్రాహ్యః | చిత్రా వృత్తిర్దక్షిణా చేతి

| తాసాం తాలగీతిలయయతిమార్గప్రాధాన్యాని యథాస్వం వ్యజ్ఞాకాని

భవన్తి | తత్ర చిత్రాయాం

సజ్జీప్తవాద్యతాలద్రుతలయసమాయత్యాగతగ్రహణాం ప్రాధాన్యమ్ | తథా

వృత్తే గీతవాదిత్రద్వికలాతాలమధ్యలయస్రోతోగతాయతిసమగ్రహమార్గాణాం

ప్రాధాన్యమ్ | దక్షిణాయాం

గీతిచతుష్కలతాలవిలమ్బితలయగోపుచ్చాయత్యతీతగ్రహమార్గాణాం

ప్రాధాన్యమ్ |

సర్వాసామేవ వృత్తీనాం లలితాద్యాస్తు జాతయః |

ధాతుభిః సహ సంయుక్తా భవన్తి గుణవత్తరాః || ౭౨||

ఏతేషాం ధాతునాం సమవాయాజ్ఞాతయస్తు జాయన్తే |

స్యాదుదాత్తలలితరిభితఘనసంజ్ఞాశ్చతస్రస్తు || ౭౩||

తత్రోదాతా విస్తారధాతువిషయా హ్యుదాత్తత్వాత్ |

లలితా వ్యజ్ఞనధాతోర్లలితత్వాదేవ సమ్ప్రయోక్తవ్యా || ౭౪||

ఆవిద్ధధాతువిషయా రిభితా లఘుసంజ్ఞాయాద్ వినిర్దిష్టా |

కరణవిషయా చ ఘనసంజ్ఞా గురులఘుసంజ్ఞాయాత్తు స్యాత్ || ౭౫||

త్రివిధం గీతే కార్యం వాద్యం వీణాసముద్భవం తజ్జైః |

తత్త్వం హ్యనుగతమోఘః స్థానైకకరణసమాయుక్తాః || ౭౬||

లయతాలవర్ణపదయతిగీత్యక్షరభావకం భవేత్ తత్త్వమ్ |

గీతం తు యదనుగచ్ఛత్యనుగతమితి తద్భవేద్వాద్యమ్ || ౭౭||

ఆవిద్ధకరణబహులం హ్యుపర్యుపరిపాణికం ద్రుతలయం చ |

అనపేక్షితగీతార్థం వాద్యం తోవోఘే విధాతవ్యమ్ || ౭౮||

ఏవం జ్ఞేయా వైణే వాద్యవిధానే తు ధాతవస్తజ్జైః |

లక్ష్ణ్యమ్యతః పరమహం నిర్గితవిధానసమవాయమ్ || ౭౯||

ఆశ్రావణా తథాఽరమ్భో వక్త్రపాణిస్తదైవ చ |

సంఖ్యోటనా తథా కార్యం పునశ్చ పరిఘట్టనా ॥ ౮౦ ॥

మార్గాసారితమేతత్ స్యాల్లీలాకృతమథాపి చ ।

ఆసారితాని చ తథా త్రిప్రకారకృతాని తు ॥ ౮౧ ॥

ఏతాని తు బహిరీతాన్యాహుర్వాద్యవిదో జనాః ।

సతాలాని హ్యతాలాని చిత్తవృత్తౌ కృతాని తు ॥ ౮౨ ॥

ప్రయోజనం చ విజ్ఞేయం పూర్వరంగవిధిం ప్రతి ।

ఏతేషాం సమ్యువక్యామి లక్షణం సనిదర్శనమ్ ॥ ౮౩ ॥

ఆస్తావణా నామ ।

విస్తారధాతువిహితైః కరణైః ప్రవిభాగశో ద్వీరభ్యస్తైః ।

ద్వీశాప్తి సన్నివృత్తైః కరణోపచయైః క్రమేణ స్యాత్ ॥ ౮౪ ॥

గురుణీ త్వాదావేకాదశకం చతుర్దశం సపఞ్చదశమ్ ।

సచతుర్వింశకమేవం ద్వీగుణీకృతమేతదేవ స్యాత్ ॥ ౮౫ ॥

లఘునీ గురు వైవ స్యాదథాష్టమం గురు భవేత్తథా చ పునః ।

షట్ చ లఘూని తతోఽన్వేయ గుర్వాద్యాశ్రావణాయాం తు ॥ ౮౬ ॥

త్రిశమ్భోపరిపాణౌ తాలావప్యేవమేవ చైకీకవాన్ ।

సమపాణౌ ద్వే శమ్భే తాలావప్యేవమేవాథ ॥ ౮౭ ॥

భూయః శమ్భాతాలావపాణావుత్తరస్థా వైవ ।

చఞ్చత్పుటస్తథా స్యాదేవం హ్యశ్రావణాతాలః ॥ ౮౮ ॥

అత్రోదాహరణమ్ ।

జంఞ్ఞం జగతి యవలితక జమ్బుక ర్ముణ్ణం తితి చ లఘు చ ర్ముణ్ణమ్ ।

దిక్గలే గణపతిపశుపతిజమ్బుక దిక్గలే వరభుజ దిగినగి చా ।

తితి చాదిని నిగిచా పశుపతి నీతిచా ॥

అథారమ్భః ।

దీర్ఘాణ్యాదావష్టౌ ద్వాదశ చ లఘూని నైధనం వైవ ।

చత్వారి గురూణి తథా హ్రాస్వాన్యష్టౌ చ దీర్ఘం చ ॥ ౮౯ ॥

లఘుసంజ్ఞాని చతుర్థా నిధనం ద్వీగుణీకృతాని దీర్ఘే ద్వే ।

అష్టౌ లఘూని నైధనమిత్యారమ్భేఽక్షరవిధానమ్ ॥ ౯౦ ॥

అత్రోదాహరణమ్ ।

జుంఱుం రుంఱుం రుంఱుం రుంఱుం జగతి యవలితక దిగినిగిచా ।
 దిఱ్ఱే దిఱ్ఱే తితి రురులకువరులజమ్ముక తితిచా ।
 గణపతి సురపతి పశుపతి చా ॥

అస్య తు వాద్యమ్ ।
 కార్యం త్రిపర్వరహితైరుద్యహనైరప్యథ సమవరోహైః ।
 తలరిభితప్రాదయుతైః కరణైర్విస్తారభూయిష్టైః ॥
 అపచయయుక్తైర్విస్త్రైః నివృత్తైర్విరభ్యస్తైః ।
 ఆరమ్భాఽప్యవతరణస్త్రిపర్వయుక్తైశ్చ కర్తవ్యః ॥
 తాలస్త్రికలస్తావదౌ శమ్మైకకలా కలాద్వయే తాలః ।
 ద్వికలా చ పునః శమ్యా తాలో ద్వికలశ్చ కర్తవ్యః ॥ ౯౦॥
 త్రికలశ్చ సన్నిపాతః పునః పితాపుత్రకశ్చ షటూర్వః ।
 చఞ్చతుటస్తథా స్యాదారమ్భే తాలయోగస్తు ॥ ౯౧॥

అస్య తు వాద్యమ్ ।
 కార్యం త్రిపర్వరహితైరుద్యహనైరప్యథ సమవరోహైః ।
 తలరిభితప్రాదయుతైః కరణైర్విస్తారభూయిష్టైః ॥ ౯౩॥
 అపచయయుక్తైర్విస్త్రైః నివృత్తైర్విరభ్యస్తైః ।
 ఆరమ్భాఽప్యవతరణస్త్రిపర్వయుక్తైశ్చ కర్తవ్యః ॥ ౯౪॥
 అథ వక్త్రపాణిః ।
 గురూణి పఞ్చ ప్రాస్వాని షడ్గురుశ్చ చతుర్గుణః ।
 గురుణీ ద్వే లఘు త్వేకం చత్వార్యథ గురూణి హి ॥ ౯౫॥
 చత్వార్యథ లఘూని స్యుస్త్రీణి దీర్ఘాణి చైవ హి ।
 లఘూన్యష్టౌ చ దీర్ఘం చ వక్త్రపాణౌ భవేద్విధిః ॥ ౯౬॥

అత్రోదాహరణమ్ ।
 దిఱ్ఱలే రుంఱుం జమ్ముక జగతి య రుంఱుం దిఱ్ఱలే ।
 ఘేన్దంఱం ఘేటో ఘాటో భట్టునకిటి ఇనం దుజ్జే ॥

ఘదుగదుకిటమటనమ్ ।
 అస్య వాద్యమ్ ।
 అవిదధకరణయుక్తో ద్వ్యస్థః స్యాదేకప్రవృత్తౌ వా ।
 అల్పవ్యఙ్గానధాతుర్వాద్యవిధిర్వక్త్రపాణౌ తు ॥ ౯౭॥

ద్వికలే మద్రకే యత్తు శమ్యాతాలాదిపాతమ్ ।
 తత్సర్వం వక్త్రపాణౌ తు కార్యమష్టకలాన్వితమ్ ॥ ౯౮ ॥
 తస్యాధస్తాత్ పునః కార్యం పఞ్చపాణివతుష్టయమ్ ।
 వక్త్రపాణేరయం తాలో ముఖప్రతిముఖాశ్రయః ॥ ౯౯ ॥
 అథ సఙ్ఘోటనా ।
 గురుణీ లఘూన్యథాష్టా దీర్ఘం ద్విగుణం తథా చ కర్తవ్యమ్ ।
 లఘుదీర్ఘే లఘు చ పునశ్చతుర్గుణం సమ్ప్రకర్తవ్యమ్ ॥ ౧౦౦ ॥
 పునరష్టా ప్రాస్వాని స్యురిహ తథా నైధనం చ కర్తవ్యమ్ ।
 సఙ్ఘోటనవస్తువిధౌ ప్రాస్వగురువిధిః సముద్దిష్టః ॥ ౧౦౧ ॥
 సఙ్ఘోటనాయా ఉదాహరణం ప్రకల్ప్య కృతమ్ ।
 దిఙ్గలే జగతి య వలతి కతేచాతిచాతిర్షు లఘు చర్షుల పశుపతిచా ।
 అస్యా వాద్యవిధిః ।
 అధిదణ్డం హస్తాభ్యాం వీణాం వినిగృహ్య దక్షిణాఙ్గుల్యా ।
 అఙ్గష్టాభ్యాం చ తథా కార్యం సఙ్ఘోటనావాద్యమ్ ॥ ౧౦౨ ॥
 సఙ్ఘోటయేత్ స్వరం వాదినా తు సంవాదినా తథాధిబలమ్ ।
 సమవాయిభిశ్చ శేషైరనువాదిభిరల్పకైశ్చాంచైః ॥ ౧౦౩ ॥
 విస్తారచిత్రకరణైర్ద్విస్త్రినివర్తితైర్ద్విరభ్యస్తైః ।
 ఉపవయయుక్తైః క్రమశో వదన్తి సఙ్ఘోటనావాద్యమ్ ।
 తాలోఽస్యా గదితస్తజ్జైః శీర్షవత్ పఞ్చపాణినా ॥ ౧౦౪ ॥
 అథ పరిఘట్టనా ।
 దీర్ఘాణ్యాదావష్టౌ లఘూని కుర్యాత్ పునర్ద్విగుణితాని ।
 ప్రాస్వాన్యపి చత్వారి ద్విగుణాని స్యుః సదీర్ఘాణి ॥ ౧౦౫ ॥
 షోడశ లఘూని చ స్యుః సహ నిధనే వైవ కార్యాణి ।
 ఏష పరిఘట్టనాయాం గురులఘువస్తుక్రమః ప్రోక్తః ॥ ౧౦౬ ॥
 ఏతస్యామప్యదాహరణం ప్రకల్ప్య కృతమ్ ।
 దిఙ్గలే దిఙ్గలే దిఙ్గలే దిఙ్గలే జగతి య వలతి క ।
 తితిర్షులకుచర్షులదిగినిగి గణపతి చా ।
 చలతి క గణపతి పశుపతిసురపతి చా ।

వాద్యం చాస్వాస్త్రజ్ఞైః సోద్యహానం హస్తలాఘవాత్ కార్యమ్ ।

వ్యంజనధాతుసముత్థం నానాకరణాశ్రయోపేతమ్ ॥ ౧౦౭॥

సమ్పిష్టకవచ్చాస్వాస్త్రాలః కరణైస్తు ధాతుసంయుక్తైః ।

గురులఘుయోగాదేవం విహితః కార్యో బుధైర్నిత్యమ్ ॥ ౧౦౮॥

మార్గాసారితవాద్యం విస్తారవిధకరణసంయుక్తమ్ ।

సకలైః సతలైః కరణైరథ గురులఘుసంఘ్నయశ్చాయమ్ ॥ ౧౦౯॥

చత్వారి గురూణి స్వర్ణఘ్రాని చత్వారి చ ద్విగుణితాని ।

గురుణీ లఘూన్యథాష్టా గురుణీ చేత్యేతత్ త్రిధా యోజ్యమ్ ॥ ౧౧౦॥

అథవా ।

చత్వారి తు గురూణి స్వర్ణస్వాన్యష్టౌ భవన్తి హి ।

గురుణీ నవ ప్రాస్వాని దీర్ఘమస్త్యమథాపి చ ॥

అత్రోదాహరణమ్ ।

దిఙ్గలే ర్ఘుణ్ణుం జగతి య ।

థలితక ర్ఘుణ్ణుం తితి ।

ర్ఘులకుచ ర్ఘులతితిచా ।

బాలాసారితవచ్చైవ తాలోఽస్య పరికీర్తితః ॥ ౧౧౦॥

శ్రవణమధురాణి లీలాకృతాన్యభిసృతపరిసృతాన్తరకృతాని ।

తాన్యవ్యర్థవశాదిహ కర్తవ్యాని ప్రయోగవిధౌ ॥ ౧౧౧॥

యథాసారితాని జ్యేష్ఠమధ్యకనిష్ఠాని తాలప్రమాణనిర్దిష్టాని తాని

తాలవిధానే వక్ష్యామః ।

ఏవమేతత్ స్వరగతం జ్ఞేయం వీణాశరీరజమ్ ।

విపక్షీచ్చవాద్యయుక్తాని కరణాని నిబోధత ॥ ౧౧౨॥

రూపం కృతం ప్రతికృతం ప్రతిభేదో రూపశేషమోఘశ్చ ।

షష్ఠీ వై ప్రతిశుష్కా త్వేవం జ్ఞేయం కరణజాతమ్ ॥ ౧౧౩॥

వీణావాద్యద్విగుణం గురులాఘవవాదనం భవేద్ద్రూపమ్ ।

రూపం ప్రతిభేదకృతం ప్రతికృతమిత్యుచ్యతే వాద్యమ్ ॥ ౧౧౪॥

యుగపత్కృతేఽన్యకరణం ప్రతిభేదో దీర్ఘలాఘవకృతః స్వాత్ ।

కృతమేకస్యాం తన్త్ర్యాం ప్రతిశుష్కా నామ విజ్ఞేయా ॥ ౧౧౫॥

వీణావాద్యవిరామేఽప్యవిరతకరణం తు రూపశేషః స్యాత్ |
ఆవిధకరణయుక్తో హల్యుపర్యుపరిపాణికస్త్వోఘః || ౧౧౬ ||
కార్యం ధ్రువావిధానే ప్రాయేణ హి కోణవాదనం తజ్జైః |
స్థానప్రాప్త్యర్థం చేద్యత్తత్ర భవేదయం నియమః || ౧౧౭ ||
తచ్చాఘతుల్యకరణం వాచ్యం కార్యం విపఞ్ఞాఞ్చస్తు |
సప్తతస్త్రి భవేచ్చిత్రా విపఞ్ఞే తు భవేన్నవ |
కోణవాదనా విపఞ్ఞే స్యాచ్చిత్రా చాఙ్గలివాదనా || ౧౧౮ ||
తతవాద్యవిధానమిదం సర్వం ప్రోక్తం సమాసయోగేన |
వఙ్ఞ్యామ్యతశ్చ భూయః సుషిరాతోద్యప్రయోగం తు || ౧౧౯ ||
|| ఇతి భరతీయే నాట్యశాస్త్రే తతాతోద్యవిధానం నామ
ఏకోనత్రింశత్తమోఽధ్యాయః ||

Encoded by Sowmya Krishnapur krsowmya@yahoo at com

Natya Shastra Chapter 29

pdf was typeset on March 24, 2024

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

